

محمود طیار مراغی

نشاط‌انگیز است. صحن و سرای مدرسه مربع مستطیل و در چهار طرف آن ۵۲ حجره با ایوان مستقل و صندوقخانه جداگانه بنا شده و در وسط دو جبهه شمالی و جنوبی در طول صحن مدرسه دو تالار بزرگ برای مدرسین و محل اجماع و مباحثه طلاب بنا شده است و در هر یک از چهار زاویه آن هم راهرو جداگانه به حیاط خلوت‌هایی دارد.

در جبهه غربی و مقابل سر درب ورودی، ایوان بزرگ و مجلل جلو گنبد جلب توجه می‌کند، گنبد باشکوه آن با دو پوشش (دو لایه) آجری مضاعف بنا شده و ارتفاع درونی آن تا کف زمین بر ۲۷ متر بالغ می‌شود، فتحعلی خان صبا ملک الشعراي خاقان در تاریخ بنای مدرسه گفته است:

چون جست صیابش ز خرد، مصرع تاریخ

گفتا که «بود مدرسه فتحعلی شاه»

در زمان رژیم پیشین بیش از چهارصد نسخه خطی ارزشمند با نام «انجمن آثار ملی» در یکی از حجرات این مدرسه نگهداری می‌شد که در سالهای بعد مورد اختلاف متولیان انجمن و اداره ارشاد و مسئولین واقع شد و پس از انتقال بخش اندکی از آن به اداره ارشاد، قسمت عمده کتابها به نام مدرسه در کتابخانه محقر (که در واقع یکی از حجرات مدرسه است) باقی ماند، در همان زمانها که کتابها با نام انجمن نگهداری می‌شد، فهرست بسیار مختصری در ۴۹ صفحه که بسیار مغلوط و ناگویا بود بر نسخه‌ها تهیه و در تیراژ محدود منتشر شد. در حال حاضر در کتابخانه کوچک این مدرسه تعداد ۳۸۷ نسخه دستنویس نگهداری می‌شود که متأسفانه به علت فقدان امکانات از جهت نحوه و جایگاه نگهداری، تهویه و آفت‌زدایی در وضعیت نامناسبی بسر می‌برند، فهرست دقیق و کامل این نسخ، تهیه و در دست چاپ است. در این نوشتار تعدادی از نسخه‌های مهم و کهن و محلی در سه بخش معرفی می‌شوند:

الف) نسخه‌های مهم و ارزشمند:

۱. تحفة النجف؛ عبدالرزاق بن محمد صالح قاضی داموندی (زنده ۱۱۰۰ ق): تاریخ مفصل فارسی از ابتدای خلقت تا عصر شاه سلیمان

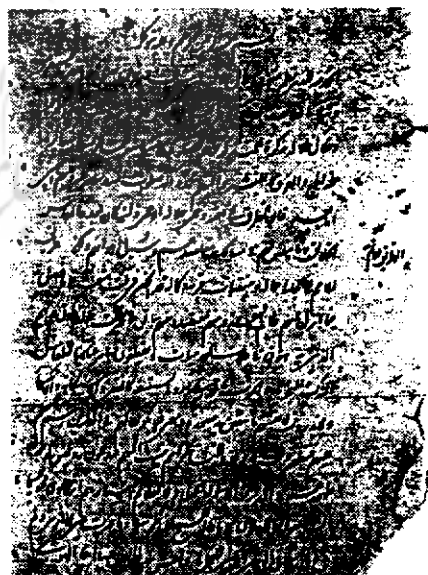

در جستجوی نسخ خطی

نگاهی به نسخه‌های خطی

کتابخانه مدرسه سلطانی کاشان

بزرگترین و باشکوه‌ترین مدرسه علمیه شهر کاشان که از مدارس بزرگ ایران به شمار می‌رود، مدرسه سلطانی یا سلطانیه است که امروزه مدرسه امام خمینی (ره) نامیده می‌شود. این مدرسه با شکوه که از شاهکارهای معماری اسلامی به شمار می‌آید، به فرمان فتحعلی شاه قاجار (سلطنت ۱۲۱۲-۱۲۵۰ ق) و با سرپرستی میرزا ابوالقاسم اصفهانی، حاکم کاشان و معماری هنرمندانه «محمد شفیع» در سال ۱۲۲۱ ق پی نهاده شد و ساختمان نهایی آن در سال ۱۲۲۹ ق به اتمام رسید، در بازدیدی که فتحعلی شاه در سال ۱۲۲۵ ق از مدرسه و باغ شاه به عمل آورد، املاک و رقباتی هم از ملک شخصی خود وقف مدرسه نمود و تولیت موقوفات و ریاست تدریس در آنجا را به فقیه سترگ مولی احمدین مهدی نراقی (۱۲۴۵ ق) واگذار نمود، این مدرسه از عصر مزبور تا زمان حال - بجز دوره‌ای از زمان رضا خان - بزرگترین مدرسه طلبه نشین کاشان به شمار می‌رود، صحن مدرسه به واسطه طرح عالی و نقش هنرمندانه و وسعت فضا و منظره زیبای آن بسیار باصفا و

صفحه‌ای از شرح قصیده تائیه ابن فارض

الفضل قبله قد حكمت باجد الحكيم نايين الحكم النا
 وهرانه اذا كان همد ذاته متعلقا بمقول المفعول
 كان كمال الوجود يضر لا ينافي فان قيل قولوا لم
 يفعل يا فضل لم يكن نام الوجود وناوضه معاض
 مقول الرفع يا فضل لعله وبقسم كبر نام الوجود
 مطلقا منه المردمك وطلبنا لينة الوجودكم فترجيد
 حيد مجد اول مجد مجد اول مجد مجد مجد مجد مجد
 الحارة الثانية الوجود من غير الفات الى خلفه
 وهو كالمصنوع وللصحة اشارة الى التامير
 مع الفات الى المطلق وهو كالمستأنف من في العمل
 ينادو ورتب وفي الترتيب هموم وخومر لا تفعل

صفحاتی از کتاب المباحثات

- نسخه شماره ۲۵۷ با تاریخ ۱۱۸۶ ق بخط خود مؤلف.
۱۹. لواع الاسرار فی شرح مطالع الانوار؛ قطب‌الدین محمد رازی (۷۶۶ ق): نسخه شماره ۱۲۸ با تاریخ کتابت ۹۸۴ ق.
 ۲۰. مناهج الشارعیین (اخلاق - فارسی)، عبدالحمید بن احمد علوی عاملی (قرن ۱۱): نسخه شماره ۲۱۳ متعلق به قرن ۱۲.
 ۲۱. حاشیه تهذیب المنطق؛ میرابوالفتح سعیدی (قرن ۱۰): نسخه شماره ۳۱۷/۲ با تاریخ کتابت ۱۰۰۹ ق.
 ۲۲. شرح الملخص فی الهیئة؛ موسی بن محمد قاضی زاده رومی (قرن ۹): نسخه ۳۲۷/۱ با تاریخ کتابت ۱۰۰۴ ق.
 - ۲۳-۲۵. سه رساله ارزشمند عرفانی فارسی: تبصرة الناظرین و تذکرة الذاکرین، رساله صوفیه صوفیه مناجاته محمد بن سلطان محمد محقق اردبیلی بیدگلی (۱۰۵۵ ق): نسخه شماره ۳۵۶ با تاریخ کتابت ۱۰۷۹ ق.

ب) نسخه‌های عتیق و کهن:

۱. حیات الحیوان؛ کمال‌الدین محمد بن موسی دیری (۸۰۸ ق): نسخه شماره ۳۷ با تاریخ کتابت ۹۹۸ ق.
۲. الکشاف؛ جارالله محمود بن عمر زمخشری (۵۲۸ ق): نسخه شماره ۳۹ و ۴۴ جلد دوم و متعلق به سده ۹ هجری.
۳. احیاء علوم الدین؛ ابو حامد محمد بن محمد غزالی (۶۰۵ ق): نسخه شماره ۴۷ (ربع اول کتاب) متعلق به قرن ۱۰.
۴. تحریر الاحکام الشرعیة؛ علامه حسن بن یوسف حلّی (۷۲۶ ق): نسخه شماره ۷۷ متعلق به قرن ۸ هجری.
۵. کتاب النکاح؛ حسین بن عبدالله بن محمد طوسی کاشانی (زنده ۸۶۸ ق): نسخه شماره ۱۰۲ با تاریخ ۸۶۸ به خط مؤلف.
۶. مجمع الفایده و البرهان؛ احمد بن محمد اردبیلی (۹۹۳ ق): نسخه شماره ۸۱ (طهارت و صلاة) با تاریخ کتابت ۹۸۰ ق.
۷. الانتصار؛ شریف مرتضی موسوی (۴۳۶ ق): نسخه شماره ۱۴۷ با

- صفوی که در دو جلد تألیف شده و نسخه منحصر و یا کمیاب آن به شماره ۳ شامل جلد اول در این کتابخانه موجود است.
۲. زهر دلائل الشرف و غرر فضایل الاشراف؛ عبدالرحیم بن ابراهیم حسینی یزدی (قرن ۱۳): کتابی مفصل در بیان مناقب و فضایل سادات و مباحث شفاعت و عصمت و... که در ۵ مقصد در سال ۱۲۸۵ ق تألیف شده و نسخه‌اش به شماره ۳۲ در کتابخانه موجود است.
 ۳. حدیقه العارفین و حظیره السالکین، سیدعبدالله بن محمدرضا بشر (۱۳۴۲ ق): نسخه شماره ۵، کامل است.
 ۴. عیون المسائل؛ میرداماد استرآبادی (۱۰۴۱ ق): نسخه شماره ۶۱/۲ با تاریخ کتابت ۱۰۳۷ ق (عصر تألیف).
 ۵. ایضاح المقاصد لفراند الفوائد؛ عمادالدین یحیی بن احمد کاشانی (قرن ۸): کتابی در ریاضیات در شرح الفوائد البهائیه ابن الخوام بغدادی (۷۲۴ ق): نسخه کمیاب حاضر با شماره ۹۷ با تاریخ کتابت ۱۰۸۶ ق.
 ۶. شرح زیج الف بیگ؛ عبدالعلی بن محمد بیرجندی (۹۳۴ ق): نسخه شماره ۱۰۷ با تاریخ کتابت ۱۰۴۴ ق.
 ۷. ترویج الارواح فی تهذیب الصحاح؛ تاج‌الدین محمود بن احمد زنجانی (۶۵۶ ق): نسخه شماره ۱۱۱ با تاریخ کتابت ۱۰۳۷ ق.
 ۸. مهمات الاصول؛ (احتمالاً) علی اصغر بن علی اکبر بروجردی (قرن ۱۳): نسخه شماره ۱۱۹ ناقص الاخر.
 ۹. جامع الشتات؛ ابوالقاسم بن رضا (قرن ۱۳): کتابی در شرح ریاض المسائل، نسخه شماره ۱۴۳ جزء پنجم کتاب است.
 ۱۰. ذخیره اسکندر ذی القرنین؛ ارسطو طالیس بن نیقوماخیس؛ رساله‌ای در علوم غریبه با شماره ۱۴۵.
 ۱۱. حاشیه مفاتیح الغیب؛ علی بن جمشید نوری (۱۲۴۶ ق): کتابت درهامش مفاتیح الغیب به صورت پاکیزه و قابل استفاده.
 ۱۲. زبدة التفاسیر؛ عبدالعظیم بن محمد بن عبدالغنی حسینی: تفسیر عربی تطبیقی با احادیث معصومین (ع) که تقریباً ناشناخته است، نسخه شماره ۱۹۶ تا آیه ۲۷۶ سوره بقره ادامه یافته است.
 ۱۳. العذاب الواصب علی الجاحد و الناصب؛ ابوعلی محمد بن اسمعیل حائری (۱۲۱۶ ق): کتابی در رد رساله نواقص الروافض میرزا مخدوم شریفی (نسخه شماره ۱۸۰).
 ۱۴. توضیح التذکرة؛ نظام‌الدین حسن بن محمد قمی نیشابوری (قرن ۸): نسخه شماره ۲۹۸ با تاریخ کتابت ۱۰۱۲ ق.
 ۱۵. در بحر المناقب (مناقب - فارسی)، علی بن ابراهیم درویش برهان (قرن ۱۰): نسخه شماره ۲۳۴ متعلق به قرن ۱۰.
 ۱۶. السماء والعالم؛ ارسطو طالیس بن نیقوماخیس: نسخه شماره ۲۹۰ با تاریخ کتابت ۱۱۱۶ ق.
 ۱۷. شرح قصیده تالیه ابن فارض (عربی): ناشناس (زنده ۸۱۴ ق): نسخه شماره ۲۳۹ با تاریخ کتابت ۱۰۹۱ ق.
 ۱۸. قره العیون (فلسفه - عربی): مهدی بن ابی ذر نراقی (۱۲۰۹ ق):

تاریخ کتابت ۹۶۹ ق از روی نسخه با تاریخ ۶۰۹ ق.

نسخه شماره ۲۶۴/۲ با تاریخ کتابت ۹۲۸ ق در قسطنطنیه (عصر مؤلف).

۸. التوضیح فی حل غوامض التتقیح؛ عبیدالله بن مسعود محبوبی بخاری (۷۴۸ ق): نسخه شماره ۲۸۲ متعلق به قرن ۸ هجری.

۲۱. ۳۳. سه رساله ارزشمند علمی عربی: غرائب المعانیب الاربعون حدیثاً تحفة آداب التعبد فی شرح رموز التشهد؛ محمد بن سعید بن ابراهیم سلماسی (قبل از قرن ۹): نسخه شماره ۳۶۶ با تاریخ کتابت ۸۳۲ ق.

۹. حاشیه شرح مختصر الاصول؛ سعدالدین مسعود تفتازانی (۷۹۳ ق): نسخه شماره ۲۵۵ کامل و متعلق به قرن ۹ هجری.

۱۰. حاشیه الکشاف؛ سعدالدین مسعود تفتازانی (۷۹۳ ق): نسخه شماره ۱۹۹ متعلق به قرن ۱۰ هجری.

۲۴. دیوان قاسم انوار و رساله عرفانی از وی؛ علی بن نصیر سربابی تبریزی. قاسم انوار. (۸۳۷ ق): نسخه شماره ۳۷۴ متعلق به قرن ۹ هجری.

۱۱. الخلافه ابوجعفر محمد بن حسن طوسی (۴۶۰ ق): نسخه شماره ۱۰۵ با تاریخ کتابت ۹۷۷ ق.

۱۲. شرح حکمة الاشراق؛ قطب الدین محمود بن مسعود شیرازی (۷۱۰ ق): نسخه شماره ۲۸۱ متعلق به قرن ۹ هجری.

۲۵. صحبت نامه (عرفان - فارسی): ناشناس: نسخه شماره ۳۷۴/۴ متعلق به قرن ۹.

۱۳. الفتوحات المکیة؛ محی الدین بن العربی؛ (۶۳۸ ق): نسخه شماره ۵۹ با تاریخ کتابت ۸۹۶ ق.

ج) نسخه های محلی و ارزشمند:

۱. الوافی؛ محسن بن مرتضی فیض کاشانی (۱۰۹۱ ق) با کتابت محمد بن فیض کاشانی.

علم الهدی. در نسخه شماره ۴ یادداشتی است که نشان می دهد علم الهدی این نسخه را در سال ۱۰۸۴. ۱۰۸۶ ق تصحیح و تدریس کرده است و در نسخه شماره ۵ اجازه فیض به علم الهدی و در نسخه شماره ۶ یادداشت تصحیح و تدریس علم الهدی در سال ۱۰۸۹ ق دیده می شود.

۲. سؤال و جواب؛ سیداحمد بن محمد مهدی موسوی کاشانی؛ فقه فارسی بصورت سوال و جواب نسخه شماره ۱۲ با تاریخ کتابت ۱۲۹۴ ق.

۳. تنقیح الاصول؛ محمد مهدی بن مهدی بن ابی ذر نراقی (زنده ۱۲۷۸ ق): نسخه های شماره ۱۴ و ۵۳ با تاریخ کتابت ۱۲۵۵ ق.

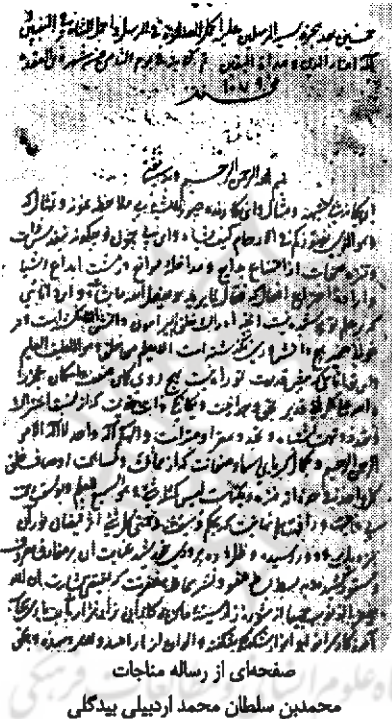
۴. مستند الشیعة؛ احمد بن مهدی نراقی (۱۲۴۵ ق): کتابی مشهور در فقه استدلالی (نسخه های شماره ۱۵، ۱۶ و ۵۲).

۵. لوامع الاحکام؛ مهدی بن ابی ذر نراقی (۱۲۰۹ ق): نسخه شماره ۲۰ با تاریخ کتابت ۱۳۰۰ ق.

۶. مناهج الاحکام؛ احمد بن مهدی نراقی (۱۲۴۵ ق): نسخه های شماره ۲۹ و ۱۹۰ با تاریخ کتابت ۱۲۲۳ ق.

۷. جامع الافکار و ناقد الانظار؛ مهدی بن ابی ذر نراقی (۱۲۰۹ ق): نسخه شماره ۴۲. در سال ۱۲۶۵ ق با نسخه اصل مقایسه شده است.

۸. شرح تجرید الاصول؛ احمد بن مهدی نراقی (۱۲۴۵ ق): کتابی مفصل در شرح تجرید الاصول پدر شارح نراقی اول (۱۲۰۹ ق): نسخه شماره ۵۶ با تاریخ ۱۲۴۲ ق و نسخه شماره ۱۲۳ توسط شارح نگاشته شده است.

۱۴. قرآن کریم (مترجم فارسی): نسخه کهن با ترجمه فارسی لابلای سطور و متعلق به اوایل سده هشتم ۸ هجری و یا پیش از آن.

ما برای نمونه ترجمه چند آیه اول «سوره تکویر» را در اینجا ذکر می کنیم: «ای ابتدا می کنم بنام خدای روزی دهنده رحمت کننده، چون خورشید در نور دیده شود و چون ستارگان فرو ریزنده شوند و چون کوهها روان کرده شوند و چون شتران ده ماهه آبستن بار فرو گذارند و چون دد و دام را جمع کنند و چون دریاها رایتابانند و چون نفسها را جفت گردانند و چون از حال دختر زنده در گور کرده باز پرسند کی به کدامین گنه بکشند او را...»

این نسخه موقوفة مسجد خانقاه شیخ زین الدین علی در قریه ابوزید آباد کاشان بوده است.

۱۵. کشف الرموز و فتح باب الکتوز؛ علاءالدین محمد بن علی قوج حصاری (قرن ۹): نسخه شماره ۳۰۲ متعلق به قرن ۹.

۱۶. المباحثات؛ ناشناس: شبیه مباحثات چاپ شده ابن سینا است ولی در تطبیق معلوم شد که بخش چایی نیست، نسخه شماره ۳۶۹ متعلق به قرن ۸ هجری.

۱۷. نهاية الاحکام؛ علامه حسن بن یوسف حلی (۷۲۶ ق): نسخه شماره ۲۹۳ با تاریخ کتابت ۸۵۳ ق.

۱۸. مبادی الوصول الی علم الاصول، علامه حلی (۷۲۶ ق): نسخه شماره ۲۴۸/۱ با تاریخ کتابت ۹۶۰ ق.

۱۹. خلاصة الاصول فی شرح مبادی الوصول؛ علی بن حسن بن علی امامی (زنده ۷۰۶ ق): نسخه شماره ۲۴۸/۲ با تاریخ کتابت ۹۶۱ ق.

۲۰. (مثنوی) سحر حلال؛ محمد بن یوسف اهلی شیرازی (۹۴۲ ق):

۱۵. شعب المقال فی درجات الرجال؛ ابوالقاسم بن محمد بن احمد نراقی (۱۳۱۹ ق): نسخه شماره ۱۵۲ با تاریخ ۱۳۲۷ ق.
۱۶. المرآة العاشورية؛ سيدمحمد بن ابراهيم علوی کاشانی بروجردی (۱۳۶۲ ق): شامل چهل مرثیه شیوا و ادبیانه عربی (نسخه شماره ۱۶۸).
۱۷. قواعد الاصول؛ مهدی بن محمد علی طیب کاشانی (۱۳۶۹ ق): نسخه شماره ۱۹۸ نسخه منحصر بفرد به خط مؤلف.
۱۸. توضیح البیان فی تسهیل الاوزان؛ حبیب الله بن علی ورد شریف کاشانی (۱۳۴۰ ق): نسخه شماره ۲۰۰ با تاریخ ۱۳۹۵ ق.
۱۹. المستقصى مدارک القواعد و منتهی ضوابط الفوائد؛ همان مؤلف: نسخه شماره ۲۰۰ با تاریخ ۱۳۹۵ ق. ۲۰. وسیلة النجاة؛ احمد بن مهدی نراقی (۱۳۴۵ ق): نسخه شماره ۲۰۶ با تاریخ کتابت ۱۳۴۳ ق.
۲۱. تنبیه الغافلین و تذکرة العارفين؛ فتح الله شریف کاشانی (۹۸۸ ق): نسخه شماره ۱۹۱ جلد سوم با تاریخ کتابت ۱۰۷۷ ق.
۲۲. حاشیة قوانین الاصول؛ ابوالقاسم بن محمدرضا کاشانی (قرن ۱۳): نسخه شماره ۵۱ کامل و تحریر به دست مؤلف.
۲۳. سرمایه بندگی و پیرایه زندگی؛ محمد بن محسن فیض کاشانی - علم الهدی - (قرن ۱۲): تألیف در سال ۱۰۹۱ ق، نسخه شماره ۳۳۴ با تاریخ کتابت ۱۰۹۳ ق.

۲۴. کتاب الاصول؛ احمد بن محمد مهدی نراقی (۱۳۴۵ ق): نسخه شماره ۱۵۱ با تاریخ کتابت ۱۳۷۲ ق.
۲۵. منتخب بحار الانوار؛ ابوالحسن بن محمد تقی واعظ آرائی کاشانی (زنده ۱۱۳۴ ق): نسخه شماره ۳۵۳ با تاریخ ۱۱۳۴ ق به خط مؤلف.
۲۶. نقد الاصول الفقهية؛ محمد بن محسن فیض کاشانی (۱۰۹۱ ق): نسخه شماره ۲۷۱ و متعلق به قرن ۱۲.
۲۷. انیس المجتهدین؛ مهدی بن ابی ذر نراقی (۱۲۰۹ ق): نسخه شماره ۱۷۳/۱ و متعلق به قرن ۱۳.

پی نوشت:

۱. طیار مراغی، محمود، مجلة میراث جاویدان، ۱۳۷۷ ش، شماره ۲، مقاله «منارس علمیه کاشان»، ص ۷۶.

صفحه‌های از قرآن مترجم عتیق

۹. مسائل؛ احمد بن مهدی نراقی (۱۳۴۵ ق): مجموعه مسائل و استفتاءات فقهی که توسط محمد بن یوسف میمندی تنظیم و تدوین شده است، نسخه شماره ۱۲۱ کامل و منحصر به فرد است.
- ۱۰ و ۱۱. طهارت عصیر عنبی و رساله منجزات مریض؛ احمد بن مهدی نراقی (۱۳۴۵ ق): دو رساله فقهی در نسخه شماره ۱۳۱ که احتمالاً منحصر بفرد هستند.
۱۲. مشارق الاحکام؛ عبدالصاحب محمد بن احمد نراقی (۱۳۹۷ ق): رساله‌ای در فقه امامیه با شماره ۱۳۲.
۱۳. مناهج الوصول الی علم الاصول؛ احمد بن محمد نراقی (۱۳۴۵ ق): نسخه‌های شماره ۱۳۴ و ۱۳۵.
۱۴. هداية الشيعة؛ احمد بن مهدی نراقی (۱۳۴۵ ق): نسخه شماره ۱۳۶ (از طهارت تاج) متعلق به عصر مؤلف.

